

Chantun da Glaruna: Da la Planira da la Linth al Tödi

■ Sin ina surfatscha da 685 km² dat il chantun da Glaruna in dachasa a 40 000 abitantas ed abitants. Il Chantun sa preschenta en in mund muntagnard important e sa chatta tuttina en proxima vischinanza da la metropola economica da Turitg. Il Chantun cumpiglia l'inschess idrografic da la Linth fin al Lai Rivaun ed al Kerenzerberg sco er la Planira da la Linth da vart sanestra da la Linth fin a Bilten. Il fund da la val giascha a 414 m s.m., il punct il pli aut furma il Tödi (3614 m s.m.).

Pitschen gir tras il Chantun

Da Ziegelbrücke e Niederurnen arrivan ins sur Näfels e Mollis a Glarus che furma la chapitala dal Chantun. Da vart dretga è situada il Klöntal; cuntinuond il viadi

per la val principala arrivon ins a Schwanden nua che deviescha a sanestra il Sernftal che

maina ad Elm. La vallada principala maina a Linthal, nua che las serpentinadas dal Pass dal Klausen ascendan vers l'Urnerboden (che fa gia part dal chantun Uri).

Cun sia cuntrada particulara è il chantun da Glaruna in territori turistic (t.a. Braunwald, Elm, Filzbach), nua ch'ins chatta quietezza e recreaziun, ma nua ch'ins po er sa deditgar ad ina gronda variazion d'activitads da sport.

Er las amaturas ed ils amatur da la cultura vegnan tar il lur. L'agenda culturala è caracterisada d'exposiziuns en la Chasa d'art a Glaruna u en il Museum chantunale da Glaruna che sa chatta en las localitads pompusas dal Palaz Freuler a Näfels. Menziun meritan er concerts da l'orchester da chombra, p.ex. en la culissa acustica unica da la miniera da plattamorta Engi, preschentaziuns da teater da tut gener u visitas guidadas tras la citad da Glaruna che vala sco «eveniment da la construcziun urbana en las Alps».

La A3 collia il Chantun cun il center economic da Turitg sco er cun il Grischun e cun la Val dal Rain. Turitg po vegnir cuntanschì en stgars ina mesa ura, la regiun dal Lai da Constanza ed il Vorarlberg en main ch'ina ura.

Or dal chantun da Glaruna – ch'è in dals chantuns ils pli industrialisads – vegnan exportads en tut il mund var 80 % dals bains che vegnan producids qua. Uschia er il renumà tschigrun verd glarunais, il «Schabziger» che vala sco in dals pli vegls products da marca sin l'entir mund.

La vopna dal Chantun

Glaruna è il sulet chantun che mussa in uman en sia vopna: son Fridolin cun il fist da viandar e la Bibla. Tenor la legenda è Fridolin stà in missionari irlandais ch'ha convertì en il Gavel tschientaner ils Glarunais al cristianissem. Sin pugn da mort al

duai ina persuna bainstanta avair regalà grondas parts da la Glaruna. Quai ha alura però contestà il frar ignorà dal relaschader da l'ierta. Avant dretgira è alura dentant cumparì il defunct – gia fermamain sfigurà – ed ha gidà Fridolin. Perquai vegn il sontg accompagnà en illustraziuns ecclesiasticas d'in skelet e vala sco protectur cunter la speculaziun sin l'ierta.

Dal temp da la cristianisaziun era il territori dal Chantun odiern suttemess a la claustra da Säkingen (situada da la vart dretga dal Rain, en vischinanza da Basilea) ch'era vegnida fundada da son Fridolin. En il 13avel tschientaner è la regiun lura vegnida sut influenza habsburgaisa. Da quella han ils Glarunais empruvà da sa liberar, tant pli che la vallada è documentada gia a partir dal 1282 cun in agen sigil. Il 1351 han ils Glarunais clamà en agid ils Confederads, cun ils quals els èn s'alliads in onn pli tard.

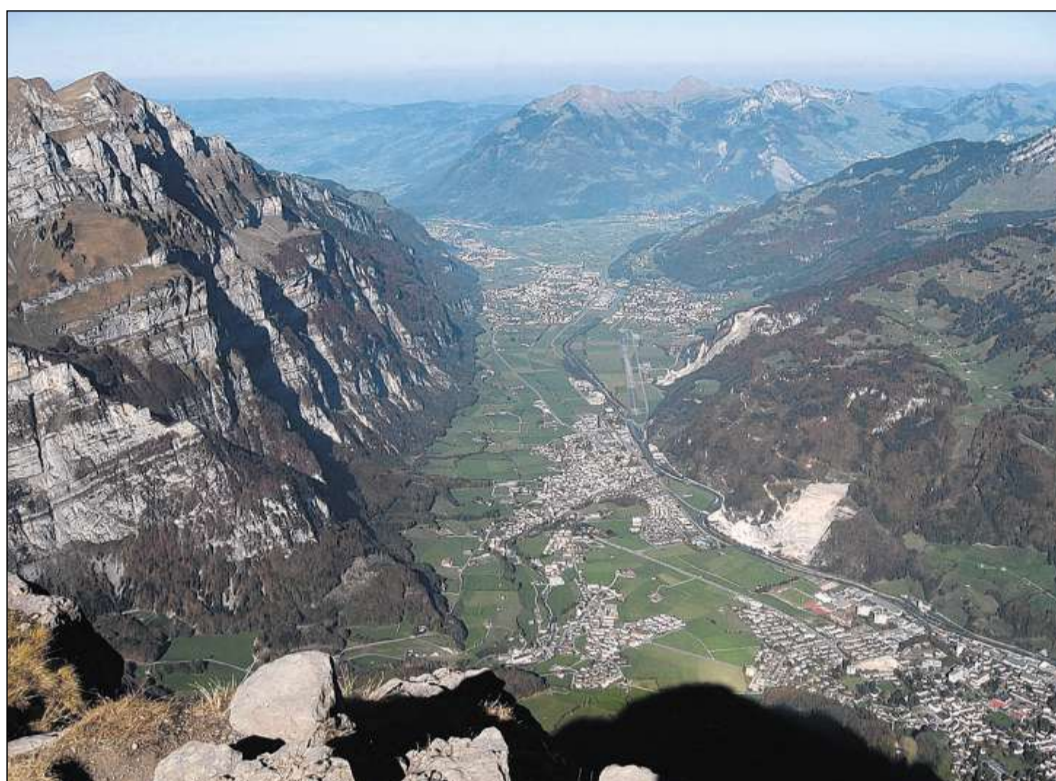
Aegidius Tschudi – il bab da l'istoriografia svizra

Aegidius (Gilg) Tschudi (1505–1572) tutga tar las persunas istoricas las pli enconuscentas dal chantun da Glaruna. Naschì a Glaruna ha el frequentà la scola da latin dal lieu ed è silsuerter stà scolar da Huldrych Zwingli e da l'umanist Heinrich Glarean (a Basilea). A partir dal 1529 ha el occupà differents uffizis politics impurtants, ha represchentà repetidamain il Glaruna a la Dieta confederala ed è stà in arbitradur dumandà en conflicts confederals. En tut ses uffizis ha el represchentà ils interess dals lieus catolics. Sia preferenza unilateral per la Confederaziun catolica ch'era en la minoritad en il Glaruna, ha manà il 1560 a l'Affar da Glaruna (Glarnerhandel), in conflict da tempa religiosa (numnà era Guerra da Tschudi). A partir dal 1562 ha Tschudi vivì en l'exil a Rapperswil.

Suenter ses return a Glaruna il 1565 è el sa deditgà a la preschentaziun da la preistorgia e da l'istorgia tempriva da la Confederaziun. El ha empruvà sco emprim da descriver istoricamain ils origins da la Confederaziun svizra. Da sias ovras è vegnida stampada durant sia vita mo «Die uralte warhafftige Alpisch Rhetia» (versiun latina e tudestga cumparidas omaduas a Basilea 1538), ina descripiun istoric-topografica dal Grischun e ses contorns ch'ha creà e derasà il mitus dals Rets. La plipart da sias ulteriuras publicaziuns èn tradidas mo en furma da manuscrit. Si'ovra istorica principala, il «Chronicon Helveticum» (emprima ediziun 1734–36) è cumparida sco ediziun scientifica tranter il 1968 ed il 2001.

Anna Göldi

La fin dal 18avel tschientaner ha il chantun da Glaruna survegnì in trist renum: L'onn 1781 ha gi lieu en il Chantun in dals ultims process da strias en Europa. Ina premissa per questa tragedia è stà la struttura sociala dominada da famiglias oligarchicas ch'empruvavan da restabilir lur influenza dimi-

Vista dal Vorderglärnisch cun Glarus (a dretga) e la Planira da la Linth (en il fund). FOTO: PD

nuenta cun in cas da dretgira spectacular. Lur agir è vegnì sustegnì d'ina maschaida da superstiziun e da scleriment ch'ha chatà ina gronda resonanza en la populaziun. Quest eveniment ha gidà a sviluppar la noziun da l'«omicidi giudizial» che vegn duvrada dapi lura per mintga furma d'in omicidi en num dal despotissem. Ina vasta recepziun ha quest «affar Göldi» cuntanschì cun la publicaziun dal roman dad Eveline Hasler l'onn 1982. L'onn 2007 è vegnì avert a Mollis il Museum Anna Göldi che sa deditgescha a las tribulaziuns da l'«ultima stria».

L'onn 2008 è Anna Göldi vegnida reabilitada dal cussegl guvernativ dal chantun da Glaruna e deliberada da la rinfatscha da la «tissientada». Cun quai ha la regenza fatg il pass che la populaziun glarunaisa aveva fatg gia daditg en sia conscienza: da declerar sco malgista la sentenza da l'onn 1782. La Fundaziun Anna Göldi onurescha dapi l'onn 2009 mintgas dus onns ina personalitad cun il Premi dals dretgs umans Anna Göldi.

Taila imprimida da Glaruna

En il chantun da Glaruna ha fluri durant il 19avel tschientaner la stampa a maun cun models sco industria d'export. A quest'industria da tailas imprimidadas ch'ha cuntanschì sia fluriziun enturn il 1860 èsi stà pussaivel da conquistar martgads esters e da stabilir atgnas filialas en l'entir mund. Schals en bellas colurs cun musters da rosas tutgan tar ils products caracteristics da las imprimarias da taila da Glaruna. Dapi l'onn 1828 vegnivan producidas las tailas, numnadas «Usolana», per l'Italia, la Spagna, l'Imperi tirc, l'India, la Brasilia e l'Indonesia. Ils ornamentals da las tailas vegnivan adattads als pajais da destinaziun. Uschia ha Conrad Blumer introduci la tecnica da batca suenter ses viadi en l'India enturn l'onn 1840, tailas da turban

vegnivan imprimidadas spezialmain per la Turchia e l'Africa ha obtegnì anc en il 20avel tschientaner tailas da mangola en pliras colurs da Glaruna. Blumer e Jenny a Schwanden è daventada in'interpresa da commerzi mundial che disponiva er d'ina societad d'armatur e possedeve sezza tschintg grondas bartgas a tenda. Ils onns da la stampa a maun eran dentant passads, perquai ch'ella na pudeva betg concurrer cun la stampa cun maschinas. L'onn 1911 sa deditgavan anc indesch interpresas glarunaisas al mastergn d'imprimer a maun e singulas èn restadas activas fin oz.

Fieus e fracass – festas popularas d'uffants e giuvenils

Il favrer ha lieu en il Sernftal il «Schybe- fleuge», il laschar sglar schibettas. Sco en auters lieus alpins vegnan schlavazzadas dals mats dad 11 fin 15 onns schibettas da badugn ardents giu en la val.

Ils 6 da mars vegn envidà mintgamai il «Fridlisfüür», il fieu per festivar il sontg patron Fridolin. Pli baud han ils uffants da scola plunà si tut quai ch'ins pudeva insumma arder, perquai che mintga vischnanca vuleva avair il fieu il pli grond. Ozendi vegnan ils stgandlers erigids cun agid da la vischnanca, er sco garanzia che las prescripziuns da la protecciun da l'ambient vegnian resguardadas. Sch'ils fieus vegnan envidads, na mancan betg las cumprovas da curaschi ed il fimar cuminaivel – malgrà il scumond da fimar che vala uschiglio per ils uffants.

Durant l'advent ha lieu en ils cumins da Glaruna il «Klausschellen». Latiers van ils scolars primars ils 6 da december, pia il di da San Niclà, cun stgellas sin in percurs fixà tras las giasas da las vischnancas e «batlegian» dulstcharias. Ils scolars da l'ultima classa primara instrueschan ils scolars pli giuvenils, persunas creschidas n'èn betg da la partida.

«Näfelser Fahrt»

La primavaira han lieu las duas grondas festas uffizialas dal chantun da Glaruna. L'avrigl la processiun da Näfels, la «Näfelser Fahrt», ed il cumenzament da matg il cumin, la «Landsgemeinde». Questas èn las «tradiziuns vivas» las pli impurtantas dal Chantun. Tuttas duas han lur ragischi en il temp medieval tardiv ed en la consolidaziun dal stadi glarunais.

Ils 9 d'avrigl 1388 ha ina grupp da var 600 Glarunais, sustegnida dad Uri e Sviz, battì in'armada austriaca bier pli ferma. Quella avess puspè dui suttammer il territori da Glaruna a ses patrums, ils ducas da Habsburg, e chastiar l'agir illegitim dals Glarunais en la Planira da la Linth. L'armada è avanzada lunsch en il territori glarunais, ils inimis han alura però pudì vegnir superads tar l'enguladitsch da muvel a Näfels e chatschads enavos. A questa victoria regorda la «Näfelser Fahrt» cun in cult divin commemorativ, cun ina processiun e cun in pled festiv politic. Questa festa fa part da la vita publica en il chantun da Glaruna e collia la commemoraziun

dals morts da caracter medieval tardiv cun ina festa publica profana-patriotica en la tradiziun da las festas da battaglia dal 19avel tschientaner. Fin a milli persunas sa participeschan mintgamai a questa festa.

L'idea ch'ils Glarunais hajan defendì lur «democrazia da cumin» l'onn 1388 en la Battaglia da Näfels è vegnida revedida en il fratemp. Quai na sminuescha dentant ni l'impurtanza da la processiun sco act statal e sco commemoraziun da la Battaglia, ni la funcziun oriunda dal cumin sco lieu da sentenza e sco element per confermar la furma da pussanza da caracter oligarchic. Il 19avel tschientaner èn la processiun ed il cumin schizunt anc vegnids rinforzads tras novas significaziuns: La processiun cuminaivla dals catolics e dals reformads a partir da l'onn 1836 ha mussà la voluntad da las Glarunaisas e dals Glarunais da superar la separaziun confessiunala dal Chantun (1623–1837) e la nova constituziun liberala da l'onn 1837 ha mantegnì il cumin sco instituziun constituziunala e sco autoritad suprema dal stadi.

Cumin da Glaruna

Mintga emprima dumengia da matg sa radunan – sche l'aura permetta – las votantas ed ils votants da Glaruna en il rintg da la chapitala. La piazza en il center dal lieu, ch'è circumdada d'ina saiv e ch'è uschiglio in parcadi, furma ussa la tribuna politica. Almain dapi l'onn 1387 è il cumin il coc da la vita publica dal Chantun. Al cumin da Glaruna vegn decidi davart leschas ed i vegnan elegids derschaders. Las burgaisas ed ils burgais pon s'exprimer davart las fatschentas e davart il pe da taglia. Els han il dretg da proponer midadas al lieu e davart questas propostas vegni decidi immediatamain en ina votaziun averta.

Quai è er stà il cas l'onn 2006 cura che las votantas ed ils votants da Glaruna han decidi da reducir las 27 vischnancas politicas, las 18 vischnancas da scola, las 16 vischnancas da provediment e las 9 vischnancas burgaisas sin 3 vischnancas unitaras (Glaruna Nord, Glaruna, Glaruna Sid). Questa decisiun ha fatg sensaziun en l'entira Svizra; ella è dentant vegnida confermada a chaschun d'in cumin extraordinari il 25 da november 2007, e quai cleramain. Mintgina da las novas vischnancas dumbra tranter 10 000 e 16 000 abitants. Ina divisiun en districts n'enconuscha il chantun da Glaruna betg. Cun ses 430 kilometers quadrat surpassa Glaruna Sid tenor la surfatscha ils chantuns Basilea-Citad, Schaffusa sco er ils dus Appenzells ensemen e furma ina da las pli grondas vischnanca dal pajais.

La preschentaziun:
Dossier «Chantun da Glaruna»

Dapli infurmaziuns:
chatta.ch/?hiid=1834
www.chatta.ch

Il cumin da Glaruna.